Məhdudiyyət tanımayan təhsil mühiti

Aprelin 2-də dünya Auitizm Maarifləndirmə Gününü qeyd etdi. 2020-ci ilin hesabatına görə, ölkəmizdə qeydiyyatda olan autizmli uşaqların sayı 1383, atipik autizmli (atipik təqdimatlı autizm spektri pozuntusunun bir növü) uşaqların sayı isə 46 nəfərdir. Amerika Xəstəliklərə Nəzarət və Qarşısının Alınması Mərkəzinin 2022-ci ilin statistikasına görə, 1985-ci ildən bəri uşaqlar arasında autizm xəstəliyi 50 dəfə artıb. Yəni 38 il əvvəl 2500 uşaqdan birində müşahidə edilən autizmə indi hər 36 uşaqdan birində rast gəlinir. Oğlanların dörd, qızların isə bir faizinə autizm diaqnozu qoyulduğuna diqqət çəkən mütəxəssislərin fikrincə, erkən diaqnoz və müdaxilə nəticəsində bu şəxslərin və yaxınlarının həyatını asanlaşdırmaq olar. Onların həyatını asanlaşdırmağın ən yaxşı yolu isə vaxtında təhsilə cəlb edilmələridir. Çünki erkən pedaqoji müdaxilə onların inkişafına təkan verir.

Anar Xələfov:

"Xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlar üçün lazım olan şəraitin yaradılması əsas məqsədimizdir"

Fərqliliyi olanların həyatını necə asanlaşdıraq?

Xüsusi təhsil mütəxəssisləri hesab edirlər ki, məhdudiyyəti olan insanların bizə uyğunlaşacağını gözləməli deyil, mühiti, cəmiyyəti, təhsili onlar üçün uyğunlaşdırmalıyıq ki, onların rahatlıqla inteqrasiyasına imkan yaransın. "Azərbaycan müəllimi" qəzetinə müsahibəsində Məktəbəqədər və Ümumi Təhsil üzrə Dövlət Agentliyinin (MÜTDA) xüsusi təhsil sektorunun müdiri Anar Xələfov mövzu ilə bağlı fikirlərini bölüşür: "Cəmiyyətdə əlilliyin dərki ilə bağlı çətinliklərimiz var. Xüsusən valideynlərə izah etməliyik ki, uşağın daha tez uyğunlaşmasına kömək etmək lazımdır. Valideynlə danışmaq, onu əməkdaşlığa dəvət etmək bizim öhdəliyimizdir".

Bu öhdəliyi vaxtında yerinə yetirə bilmək üçün qurumlarla əlaqəli iş qurulub: "Yerli təhsili idarəetmə orqanlarında 6 yaşı olan uşaqların məlumatları toplanır. Hazırda inklüziv təhsilə cəlb etmə ilə bağlı poliklinikalardan məlumatların toplanma prosesi gedir. Əlillik statusu alıb-almamalarından asılı olmayaraq, bütün sağlamlıq məhdudiyyəti olan uşaqların siyahısı hazırlanır, psixoloji-tibbi-pedaqoji komissiya onları müayinə edir və ehtiyaclarını müəyyənləşdirir. Bu məlumatlar əsasında valideynə müraciət olunur, komissiyaya dəvət edilir. Valideyn bu çağırışdan yayınarsa, uşağın müayinəsi çətinləşir, təhsilə cəlb olunması ləngiyir. Bu da, ilk növbədə, uşağa ziyan olur, 7-8 yaşına qədər evdə təcrid olunaraq təhsil hüququ pozulur, vaxtı gedir, fiziki, emosional, sosial və koqnitiv durumu ağırlaşır".

Valideyn uşağının təhsilini və inkişafını niyə istəməsin ki? Anar Xələfov bunu onların gələcəyinə, iqtisadi müstəqilliyinə inamsızlıqla əlaqələndirib: "Tədqiqatlar göstərir ki, valideynlər sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların iqtisadi baxımdan müstəqil olacaqlarına inanmırlar. Təcrübə göstərir ki, sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsilinin təşkili ilə yanaşı, onlara yaradılan şərait, iş imkanları, hər sahədə nəzərə alınmaları onların gələcəyinə inamı artırır". Bəs, Azərbaycanda bu inamı təmin edəcək, gücləndirəcək hansı işlər görülüb? Ölkəmizdə əlilliyə görə müavinət alan 47 min nəfərdən 31855 nəfəri təhsilə cəlb edilib. Ancaq onların hamısı xüsusi təhsilə ehtiyac duymur. 2023-2024-cü tədris ilində ölkəmizdə 12044 uşaq xüsusi təhsilə, bunlardan 220 nəfəri 40 məktəbdə inklüziv siniflərdə, 647 uşaq 15 inteqrasiya təlimli internat məktəbində təlim-tərbiyə prosesinə cəlb olunub. 578 uşaq 137 ümumtəhsil məktəbi nəzdində yaradılan xüsusi siniflərdə, 7210 uşaq evdə, 1946 uşaq 8 xüsusi tipli internat məktəbində, 1443 uşaq 5 xüsusi məktəbdə təhsil alır.

Xüsusi təhsilin dövlət standartları müəyyənləşib

Xüsusi təhsilin necə təşkil edildiyinə gəlincə, fevral ayında ölkəmizdə xüsusi təhsilin dövlət standartları təsdiq edilib. 5 ildən bir yenilənməsi nəzərdə tutulan "Sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin təhsili üçün xüsusi təhsilin dövlət standartları" müxtəlif sağlamlıq məhdudiyyətləri olan təhsilalanların müəssisələrə qəbul olunma prosedurunu, cəlb olunduğu müəssisələrdə təhsil müddətini və verilən təhsil sənədlərini müəyyən edir.

Lakin sağlamlıq imkanları məhdud olanlar, sadəcə xüsusi təhsil müəssisələrində təhsil almırlar. Standarta görə, sağlamlıq imkanları məhdud təhsilalanların sayı 100 nəfərdən az olduqda, ümumi təhsil müəssisələrində xüsusi siniflər təşkil edilir. Psixoloji-tibbi-pedaqoji komissiyanın qərarı ilə təhsilalan xüsusi ümumtəhsil məktəbinə, internat tipli xüsusi ümumtəhsil məktəbinə, inteqrasiya təlimli ümumtəhsil məktəbinin xüsusi sinfinə, inteqrasiya təlimli internat tipli ümumtəhsil məktəbinin xüsusi sinfinə və ya sağlamlığı imkan verərsə, ümumi təyinatlı internat tipli ümumtəhsil məktəbinə köçürülür: "Uşağın xüsusi təhsilinin təşkili ilə bağlı qərarı ancaq psixoloji-tibbi-pedaqoji komissiya verə bilər. Ancaq gələcəkdə istəyərik ki, bu məsələ məktəbin səlahiyyətinə keçsin. Çünki uşağa faydalı olacaq təhsil formasını tədris ili ərzində onu tanımaq imkanı əldə edən məktəbin daha yaxşı müəyyənləşdirəcəyinə inanırıq".

İnteqrasiyalı təhsil

Onu da qeyd edək ki, xüsusi təhsilin təşkil edildiyi müəssisələr və təhsil formaları çox olsa da, ölkəmizdə bütün uşaqların ümumi təhsil müəssisələrində təhsilinə üstünlük verilir: "Xüsusi təhsil sinifləri uşaqların evdə təhsilinin, cəmiyyətdən təcrid olunmasının, eyni zamanda ailədən kənarda - internat məktəblərinə düşməsinin qarşısını almaq məqsədilə ayrı-ayrı yerlərdə, hətta kəndlərdəki ümumi təhsil müəssisələrində təşkil edilir. Bu yolla bütün uşaqların birgə və ən yaxın məktəbdə təhsilini təmin etməyə çalışırıq. Ona görə də son 5 ildə məhz xüsusi təhsil siniflərinin

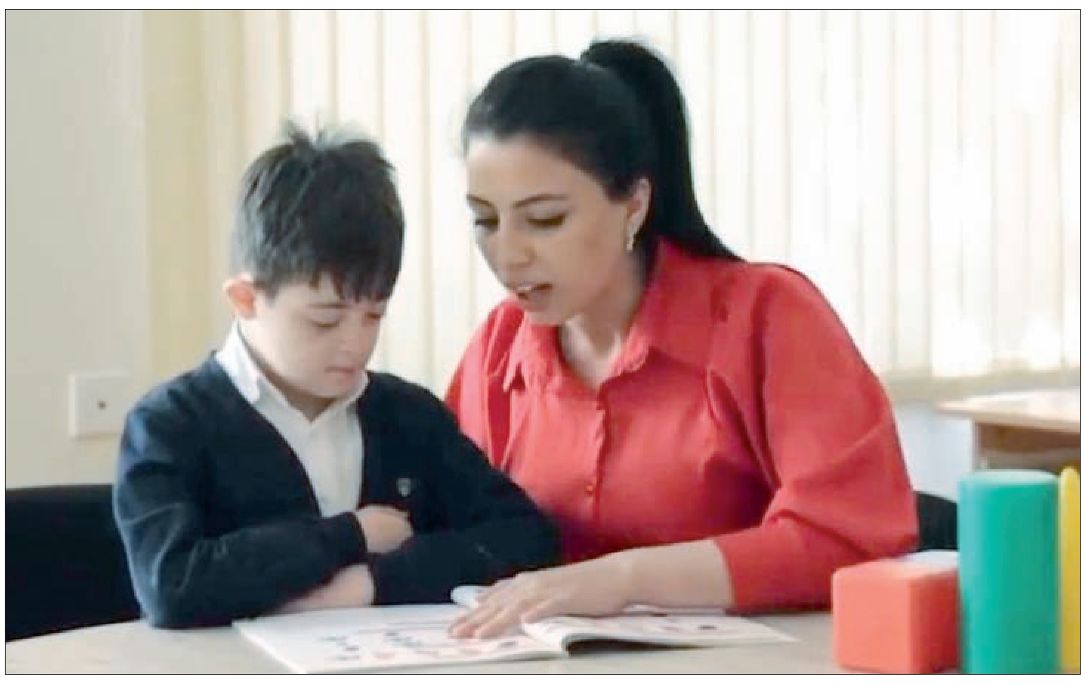

təşkilinə üstünlük veririk. 137 ümumtəhsil məktəbi nəzdində yaradılan xüsusi siniflərimiz var və 578 uşaq bu formada təhsil alır. İnteqrasiyalı təhsil çərçivəsində intellektual, ya da nitq məhdudiyyəti olan hətta 1 uşaq üçün belə ona ən yaxın məktəbdə xüsusi sinif təşkil edilir. Həmin uşaqların hər biri ağır məhdudiyyəti olan, bir neçə il bundan əvvəl olsaydı, ailəsindən ayırıb internat tipli xüsusi təhsil müəssisəsinə yerləşdiriləcək olanlardır. Biz həmin uşaqlar üçün ümumi təhsil müəssisələrində xüsusi siniflər təşkil etməyə üstünlük veririk və bu proses bundan sonra da davam edəcək".

İnklüziv məktəbdə

Buna baxmayaraq, ümumi təhsildə hər kəs üçün səmərəli tədris forması inklüziv təhsildir və Azərbaycanda təhsil siyasəti dünya praktikasına uyğun olaraq məhz bu təhsil formasını dəstəkləyir.

İnklüziv təhsil - uşaqların fiziki, psixi, intellektual və digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq, onların öz həmyaşıdları ilə məktəbdə eyni sinifdə təhsilə cəlb edilməsidir. Əlilliyi olan uşaqlarla əlilliyi olmayan uşaqların birgə inklüziv sinifdə oxuması fərqliliyə münasibəti dəyişməyə, özünə hörmətin və həmyaşıdların qəbulunun yaxşılaşdırılmasına səbəb olduğu kimi, eyni sinifdə həyata keçirilən tədris prosesində təhsilverənləri də şagirdlərə fərdi yanaşmağa sövq edir.

Hələlik 40 ümumi təhsil müəssisəsində reallaşan inklüziv siniflərin bütün təhsil müəssisələrimizdə təşkili əsas hədəfdir. MÜTDA-nın sektor müdiri A.Xələfov bildirib ki, inteqrasiyalı təhsil inklüziv təhsilə nail olana qədərki dövrdə üstünlük verdiyimiz təhsil formasıdır: "Birdən-birə bütün məktəblərdə inklüziv təhsili həyata keçirə bilmirik. Ümumi təyinatlı təhsi müəssisələrində xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlar üçün lazım olan şəraitin yaradılması əsas məqsədimizdir. Ona görə də inteqrasiyalı təhsil tətbiq edirik. Əsas məsələ ailəsində qalmaqla uşaqların təhsil hüququnun təmin olunmasıdır".

İnklüziv təhsil hüququnun təmin olunması üçün isə ölkəmizdə "2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın icrası çərçivəsində xeyli müsbət nəticələr əldə olunub. Təkcə paytaxt üzrə ümumilikdə 18 təhsil müəssisəsində 150-yə yaxın sağlamlıq imkanı məhdud şagird inklüziv təhsilə cəlb edilib.

Həmin təhsil müəssisələrindən biri Bakı şəhəri 202 nömrəli tam orta məktəbdir. "İnklüziv məktəb" layihəsinə 2016-cı ildən qoşulan müəssisənin uğurları da var. İnklüziv siniflərdən birinin şagirdi Ədalət Hüseynli məktəbdəki fərqliliyi olan 28 uşaqdan biridir. III sinif şagirdi məktəbdə özünü yaxşı hiss edir. Məktəbi xoşladığını, tədbirlərdə mahnı oxuduğunu, hətta rəqs eləməyi öyrəndiyini deyib.

Hər ehtiyacı olanda sinif yoldaşlarından kömək alır. Məsələn, Xədicə Bayramlının Ədalətlə söhbət eləməkdən xoşu gəlir: "Hamımız Ədaləti çox sevirik. Məktəbimizdə ona kömək edirik. Nə köməyə ehtiyacı olsa, həvəslə bunu edirik".

Qasım da məktəbi sevir saymağı bacarır, hesablaya bilir, tam sosiallaşıb.

Yaxud Daun sindromlu Fatimə öz rəssamlıq qabiliyyəti ilə indiyədək böyük uğura imza atıb. Fikirlərini o qədər də yaxşı ifadə edə bilməsə də, məktəbə cəlb olunandan bu yana çox böyük yol qət edib.

Məktəbin ibtidai sinif müəllimi Sevda Balakişiyeva sinfindəki xüsusi təhsilə ehtiyac duyan uşaqlarından danışıb: "Şəmsi Ağazadə ilə sıfırdan başlamışıq. Artıq xeyli irəliləmişik. Yusuf Bayramlı sərbəst danışır, nağıl qurur. Şəmsiyə, ya da Yusufa "Afərin", - deyəndə şagirdlərimin hamısının üzü gülür, alqışlayırlar. Bu vəziyyət Şəmsi ilə Yusufun da çox xoşuna gəlir, çox həvəslənirlər".

Növbəti tədris ilində ilk inklüziv sinfinin buraxılışına hazırlaşan məktəb öz şagirdlərinin fəallığı ilə öyünür. Direktor Gülüstan Vəliyevanın sözlərinə görə, inklüziv siniflər sayəsində məktəbdə sağlam psixoloji mühit formalaşıb: "Tədbirlərimizdə hamı kimi fərqliliyi olanlar da şeir deyir, rəqs edirlər. Günləri çox maraqlı keçir. Nəinki uşaqlar, valideynləri də uşaqlarını xoşbəxt gördükcə, onlarda irəliləyişi müşahidə etdikcə sevinir, razılıqlarını bildirirlər".

Yağmur Kərimova

Elnarə Ramazanova

Məhdudiyyəti olanlar ali təhsildə

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində (AzMİU) 18 nəfər fiziki məhdudiyyəti olan tələbə təhsil alır: "Həmin tələbələrə universitetimizdə bütün imkanlar yaradılıb. Hərəkət məhdudiyyəti olanlar üçün AzMİU-nun tədris binalarının girişində panduslar mövcuddur".

Bakı Mühəndislik Universitetində (BMU) təhsil alan tələbələr arasında autizm spektr pozuntusu müşahidə olunan şəxslər yoxdur. Universitetdən bildirilib ki, burada əlilliyi daha çox daxili xəstəliklərdən, həmçinin görmə qabiliyyətinin qismən itirilməsindən qaynaqlanan 10 tələbə təhsil alır: "Bu tələbələrin təhsil haqqını dövlət ödəyir. Əlilliyi olan şəxslərin təhsil hüququnun təminatına dəstək çərçivəsində onlar ödənişsiz təhsil hüququndan yararlanırlar".

Universitetdə əlilliyi olan tələbələrin inkişaf imkanları, həmçinin onlar üçün infrastrukturun əlçatanlığı baxımından hər hansı problem yoxdur.

Bakı Dövlət Universitetində (BDU) təhsil alan 30-a yaxın sağlamlıq imkanları məhdud tələbə üçün xüsusi yanaşma tətbiq olunur. Təhsilin bütün mərhələlərində mühazirə və məşğələlərdə qruplarda tələbələrlə birgə iştirak etməklə onların universitet mühitinə inteqrasiyası, maneəsiz hərəkəti, tədris infrastrukturunun onlar üçün əlçatanlığının təmin olunması üçün lazımi şərait yaradılır. BDU-da onların laboratoriyalarda fərdi və kollektiv istifadə üçün nəzərdə tutulan texniki vasitələrlə işləməsinə texniki və psixoloji kömək göstərmək məqsədilə könüllü tələbələrdən assistentlər ayrılır, onlar yaradıcı kollektiv və idman seksiyalarında iştiraka cəlb edilirlər. Tədris korpuslarına maneəsiz daxil olmaları, sərbəst hərəkətləri üçün xüsusi məhəccərlər, tutacaqlar, panduslar quraşdırılıb. Onlara sessiya dövründə şifahi qaydada imtahanlarda iştirak etmək üçün şərait yaradılır".

Universitetdə yaradılan bu imkanlardan istifadə edən Yağmur Kərimova İnformasiya və sənəd menecmenti fakültəsində Kitabxanaçılıq və informasiya fəaliyyəti ixtisası üzrə təhsil alır. I qrup gözdən əlildir. 32 yaşlı tələbə pandemiya dövründə ali təhsil almağa qərar verib: "Tez-tez əlillər üçün yaradılan şərait barədə eşidirdim. Şərait yaradılıb, mən də istifadə etmək istədim. Məktəbdə yaxşı oxumuşdum. Odur ki, gec də olsa, qərar verdim və ailəm də məni dəstəklədi.

Hazırda universitetdə qiyabi təhsil alıram. Universitetə ilk dəfə gələndə qorxurdum. Ancaq qorxmağa dəymədiyini çox keçmədən anladım. Artıq 4-cü semestrə başlamışam. Təhsilim uğurla davam edir. Universitetin qapısından daxil olduğum andan hər kəs köməyini təklif edir. Heç çətinliyim yoxdur".

Müəllimlikdə uzun bir yolun yolçusudur

Elnarə Ramazanova isə ali təhsilini də tamamlayıb və artıq müəllim işləyir.Şüvəlandakı 230 nömrəli tam orta məktəbin fizika müəllimidir.

Ana bətnində serebral iflic keçirib, doğulanda ayağı çıxıb və bu əyripəncəliklə nəticələnib. Yeriməsi 3 yaşına, oxumağa başlaması isə 9 yaşına çəkib. Məktəbə də təsadüfən gedib.

Müəllimləri ona inanıb: "Atam məni universitetə getməyə qoymurdu. Fizika müəllimim atamla danışdı. Dedi ki, qızınız oxumalı, təhsil alaraq bir peşəyə yiyələnməlidir. Öz ayaqlarım üstündə dura bilməyim üçün bunun vacib olduğunu atama izah edərək, onu razı saldı".

Bu da nəticə. Valideynlərinin "Qızdır, oxumağına ehtiyac yoxdur", deyib məktəbə belə göndərmədikləri o qız taleyini məktəblə bağlayıb. "Yol yorğunu olar", - deyib yaxınlıqda məktəb axtardıqları Elnarə böyüyüb müəllimlikdə illərdir davam edən uzun bir yolun yolçusudur.

Ruhiyyə DAŞSALAHLI